

Хіба ревуть воли, як ясла повні? (переказ)

Панас Мирний

Основні персонажі:

Чіпка (Нечипір) Вареник — головний герой твору;

Іван Вареник (Остап Хрущ, Притика) — батько Чіпки;

Мотря Жуківна — мати Чіпки;

Баба Оришка — бабуся Чіпки;

Дід Улас — пастух, у якого Чіпка працював підпасичем;

Грицько Чупруненко — Чіпчин друг дитинства;

Христя — дружина Грицька;

Галя Гудзь — кохана Чіпки;

Максим Гудзь — колишній москаль, батько Галі;

Явдоха Гудзь — мати Галі;

Лушня, Матня та Пацюк — Чіпчині товариші по розбоям;

Пани Польські — генеральська сім'я, що володіла Пісками за часів кріпацтва.

Перша частина

У центрі повісті – Чіпка Вареник, що живе у селі Піски. З самого дитинства хлопець не знав щастя, як і його мати, Мотря Жуківна. Замолоду вона була бідною і негарною дівчиною, жила сама з матір'ю поки не вийшла заміж за Остапа Хруща – новоприбулого у їх село чоловіка середніх літ, що назвався небожем покійного односельця Карпа Окуня. Він казав, що повернувся із Донщин у рідні краї. Спочатку все було добре, вони жили тихо, працювали, але Остап все сумнішав і весною пішов на заробітки на Дін. Скоро їм прийшла звістка, що насправді прізвище Остапа — Притика і в нього є жінка і троє дітей, яких він покинув. Потім дізнались, що його звати не Хрущ і не Притика, а Іван Вареник і він колишній кріпак пана Польського, власника Пісків. Через деякий час Остапа провели через усе село в кайданах і віддали в солдати.

Мотрі на селі тепер не можна було і очей нікуди показати: вона і не покритка, і не вдова, всі на неї пальцем тикають. Скоро вона народила сина Чіпку. Його на селі теж не приймали, бо він "байстрюк" і "виродок". Хлопець зростав замкнутий і вовчуватий, не любив матері, яка зривалась на нього, замучена тяжкою працею і злиднями. Лише бабусю Оришку він любив, вона розповідала йому цікаві казки.

Коли Чіпці виповнилось 12 років, мати віддала його служити до багатія Бородая. Хлопець не слухався, і хазяїн його побив. Щоб відомстити, Чіпка спробував підпалити хату Бородая, але люди вчасно побачили і загасили, а хлопця вигнали. Тоді Чіпка почав працювати підпасичем у діда Уласа. Діда він полюбив і подружився з іншим хлопчиком-підпасичем, сиротою Грицьком Чупруненком. Одного разу хлопці надрали горобенят і повикручували їм голови, викрикуючи: "А що – жив!", бо Улас розказав їм, що коли

Христа розпинали, горобці кричали: "Жив, жив!".

Улас розповів Чіпці про батька. Іван ріс разом з малим пана Польського, якого одного разу вдарив за якусь шкоду. За це його добре побили. Згодом Іван втік на Дін, там одружився і завів дітей, але сумував за рідними краями. Повернувшись під іменем Остапа Хруща, він одружився із Чіпчиною матір'ю. Потім двоє знову повернувся на Дон, де його арештували і віддали в москалі. Чіпка не засуджував батька за його вчинки. Винуватив лише в тому, що той не помстився своїм кривдникам.

Коли чіпці виповнилось 17, кріпакам дали волю, але сказали, що вони мають відпрацювати ще два роки. Для Уласа воля зробила життя тільки тяжчим: тепер йому потрібно було сплачувати десять карбованців податку. Чіпка хотів пасти овець самому, бо діда забрали до панського двору, але громада не прийняла його. Тоді хлопець став за плуг: родич лишив їм трохи землі. Скоро купив овечок, корову, кобилу. В них з матір'ю завелися гроші, життя стало трохи легшим. Одного дня Чіпка зустрів на ниві незнайомку. Вона здалася йому прекрасною, як польова царівна. Хлопець став часто ходити на те поле в надії знову зустріти її. Він дізнався, що її звати Галею і вона дочка багатого хуторянина.

Тим часом Грицько пішов на заробітки в чужі краї і брався за будь-яку роботу, щоб заробити. Тяжка праця дала результат: парубок повернувся в рідне село з грошима і купив собі хату та трохи землі. Грицько загордився і посватався до дочки багатого козака, але той відмовив, бо не хотів бачити зятем колишнього пастуха. Врешті парубок одружився з Христею – бідною сусідньою наймичкою, яка не мала надзвичайної вроди, але запала йому в серце своєю веселістю та моторністю. Вони зажили простим пахарським життям, ніколи не сварились. Матері радили своїм дітям брати з них приклад: і Гриць, і Христя залишились сиротами, а скільки надбали чесною працею. Отак треба на світі жити!

Друга частина

У другій частині повісті автор оповідає історію села Піски і історію роду Мирона Гудзя – прадіда Галі, дівчини, в яку закохався Чіпка. Автор повертається на сто п'ятдесят років назад, до введення кріпосного права. Тоді Пісків ще не було – лише розкидані тут і там хутірці, але згодом людей побільшало, вони розселилися на цьому місці і так з'явилося село. Свою назву Піски отримали через пісок, якого було багато перед самим селом.

Січовик Мирін Гудзь воював з ляхами, татарами. Врешті одружився з казоцькою дочкою Мариною Зайцівною і оселився в Пісках. З того часу: "Став Мирін Гудзь поле орати та хліб пахати, а Марина — сина Івана колихати..." На жаль для батька, хлопець не горнувся, як колись в дитинстві, до козацтва і військової справи, а більше пильнував господарство. Мати раділа цьому, а Мирон розумів, що козацтво і вольниця минули, на зміну лицарству приходить панська неволя. Іван одружився із дочкою козака Кабанця, Мотрею. Вони зажили тихою хліборобською працею. В них народилось три сина: Максим, Василь і Онисько. Мирон переказував Максимові історії з козацьких часів і привив онукові любов до вольниці.

Тим часом генерал записав жителів Пісків до своїх кріпаків. Родина Мирона була вільною, бо вони були козацьким родом: старий січовик роздобув бумага, які підтверджували це. Більшість селян же стали кріпаками генерала Польського, небагатого шляхтича, який вислужився перед вельможами і так отримав собі село. Піщани не хотіли визнавати себе кріпосними, але на другий день пан Польський приїхав з ротою москалів і селяни мусили скоритись: мовчки дивились як пан ходить по їх хатах і переписує своє добро.

Спочатку селяни повинні були лише платити невеликий податок і віддавати його євреєві Лейбі, якого пан лишив на хазяйстві. Через десять років генерал помер, і його жінка з дітьми приїхала жити на село. Селян примусили збудувати їм великий палац – це був перший раз, коли піщани вийшли на панщину. Багато сімей стали тікати у вільні степи, ті ж, що лишилися, з допомогою нагайки помалу перетворювалися із вільних степовиків у покірних волів. Гарних дівчат з села стали брати покоївками для панських дочок, стали працювати вже по чотири дні на панщині та зносити в двір курей, гусей, яйця...

Після смерті генеральші у село приїхав старший панич. Він відпустив з двору майже усіх чоловіків, але дівчат залишив. Часто ходив жартувати у дівочу, особливо йому подобалась весела горнична Уляна, яку його мати, коли була жива, дуже не любила. Через півроку пан поїхав кудись далеко, але перед від'їздом дозволив Улянці покинути двір і подарував 50 крбованців. Через місяць дівчина вийшла заміж за Петра Вареника, який був лакеєм у генеральші, а через три в Уляни народився син Іван, Чіпчин батько. Через рік панич повернувся з молодою жінкою, приїхав і його брат, теж з сім'єю, і вони стали дерти кріпаків вже на дві сім'ї. Пан не забув Уляну, і, коли її син підріс, взяв його у горниці. Але хлопець був лінивим, не хотів служити. Врешті запекла душа потягла його в мандри і Вареник втік кудись.

Поки Піски все нижче гнулися під панським гнітом, Мирон помер, а Іван з Мотрею тяжко працювали і привчали до цього дітей. Тільки Максим не міг всидіти на місці: знеславлював дівчат на селі, розпоював парубків, робив іншу шкоду... За це на селі його прозвали Махаммедом. Врешті, за те, що бунтував кріпаків, його віддали в москалі.

Максим потрапив аж у Московщину. Хлопця вразило те, що він побачив у цій країні: чорні хати без вікон, злиденні російські селяни і розкіш великих міст... Максим і в казармі був головним шибайголовою. Ходив з старшими на прокорм: крали по селах, випрошували у подорожніх, гуляли в шинках. Начальство любило його і зробило унтер-офіцером. Ставши старшим, парубок вже не міг так вільно гуляти, став нудитися, тому почав учитись, вивчив граматику, багато читав. Максим почав наживати добро, надумав одружитися. Йому приглянулась дівчина Явдошка. З дитинства батьки про неї на дбали, дівчина перебивалась крадіжками, привчилася пити, а коли виросла, батьки віддали красиву дочку до великого будинку в кінці міста, де вона почала торгувати своєю красою. Саме з нею після кількох років життя разом одружився Максим. Після народження дочки Галі, для Явдохи з Максимом закінчились жарти і гулянки, вони стали думати про господарство, складати гроші. Після легкого поранення в руку

Максима відпустили з полку, і він із сім'єю повернувся до рідного села, де збудував велику хату.

Частина третя

У третій частині твору ми повертаємось до Чіпки. Волость відібрала у нього землю, яку лишив йому родич, бо об'явився його справжній небіж. У Гетьманському, куди Чіпка пішов шукати справедливості, Василь порох написав йому прохання за могорич. Пихатий секретар Чижик сказав, що вирішить Чіпчину справу за 50 карбованців. Парубок не мав таких грошей, його вразила несправедливість в офіційних установах.

Втрата землі підкосила Чіпку: він почав пити, зв'язався з поганим товариством. Разом з розбишаками Лушнею, Матнею і Пацюком вони почали пропивати усе, що було в хаті Чіпки. Мати благала його зупинитись і переконувала, що його товариші дружать з ним лише тому, що він платить за їх випивку, але він не слухав. Врешті вона не витримала і, послухавшись сусідів, пожалілась на нього у волость. Чіпку посадили в холодну. Товариші визволили його, розламавши стіну холодної. Повернувшись додому, Чіпка накинувся на матір з лайкою і прокльонами.

Мотря не витримала образи і пішла жити до "довгоп'ятої баби", яка приймала пологи на селі. Чіпці тепер не було спини – він пив щодня. Тільки хліб у стіжках, який він зібрав до того, як в нього забрали поле, ненадовго повернув його до реальності. Чіпка вирішив безкоштовно віддати хліб Грицьку, щоб він не пропав. Старі друзі згадували дитинство, говорили про життя. Христя думала про себе, що Чіпка не такий поганий, як про нього говорили люди: це несправедливість і незгоди звели його зі шляху. Вона згадувала своє сирітське дитинство і їй було шкода Чіпку. Вона стала невеселою, мовчазною, нещирою з чоловіком.

А Чіпці тепер не було спини. Коли він з друзями пропив усе, що було в хаті, вони пішли грабувати пана і вбили сторожа. Їх одразу забрали у волость і допитували, але відпустили, не змігши довести провину. Далі Чіпка з товариством обікрали голову, писаря... Довго тривало таке злочинське життя аж поки в селі не почались заворушення: після об'явлення волі, кріпаки вимагали, щоб пан заплатив їм за два роки. Прийшли москалі, зчинилась бійка. Чіпка вступився, коли побачив як впав дід Улас. Лушня, Матня та Пацюк втекли одразу ж, коли побачили, що можуть отримати на горіхи. Грицько теж не допоміг Чіпці. Москалі нещадно побили парубка, за те, що намагався оборонити кріпаків.

Ці події змусили Чіпку задуматись про своє життя. Йому приснився сон, де він бачив матір, діда Уласа, Галю, сторожа, якого він задушив... Він сказав своєму товариству, що відсьогодні вони повинні кинути пити і бешкетувати, знайти роботу і стати як усі поважні люди: "Станьмо краще такими людьми, як усі, — приймемось за роботу, вдень будемо працювати... а ніч-матінка — й научить і скаже, де наше лежить..." Товариші пристали на його раду. На другий день Чіпка вибачився перед матір'ю і попросив її повернутись жити додому. Мотря, хоча і досі була ображена, пробачила сина, бо їй було шкода, що його побили, коли він заступався за кріпаків. Отже, Чіпка знову почав господарювати, дружив з Грицьком та Христею. Тільки вночі

кудись пропадав, а по селу то тут то там траплялись розбої та злочинства.

Четверта частина

Однієї ночі Чіпчина компанія грабувала Гершка разом з ватагою Максима Гудзя, який теж займався розбоєм. Чіпці довелося врятувати москаля від кацапа, який ночував у Гершка. Коли банда прийшла до Максимової хати, Чіпка побачив там Галю. Вночі, коли всі поснули, дівчина вийшла до Чіпки, вони цілувались і він зізнався їй в коханні. Виявилось, що Галя вже заручена з Сидором, але Чіпка вмовив його за гроші відступитись від дівчини.

Скоро Чіпка і Галя одружилися і стали господарювати. Робота горіла в Чіпки в руках, а Галя жаліла Мотрю і не давала їй роботи тяжкої роботи. Мати аж помолоділа біля щасливих дітей. Найбільше Чіпка і Галя дружили з Грицьком та Христею.

Серед селян Чіпка став поважним чоловіком. Через деякий час Чіпку вибрали гласним і він поїхав на збори разом з панамі. Але панам не подобалося, що серед них з'явився простий селянин. Щоб позбутись від нього вони знайшли стару справу про крадіжку пшениці та вбивство сторожа. Чіпка знову з допомогою Пороха написав скаргу, але це не дало ніяких результатів. Незабаром Вареника звинуватили ще й у тому, що він бунтує людей, закликаючи на вірити панській брехні. До цього додалася ще й несподівана смерть Максима. Явдоха перейшла жити до Чіпки. Вони з Мотрею одразу незлюбили одна одну і в хаті почались постійні сварки. Зняття з посади гласного та домашні незгоди розбудили старі образи в душі Чіпки. Він повернувся до гулящого життя, почав пити, водився з поганою компанією. Галя благала його покінчити зі злочинським життям: вона не хотіла бачити крадених речей і жити в страху, але це не допомогло.

Однієї ночі Чіпка з ватагою повернулись додому в крові. Незабаром під вікном заплакала маленька дівчинка і попросила впустити її в хату. Їй відчинила Мотря. Дівчинка розповіла, що всю її сім'ю вбили, порізали. Мотря зрозуміла, хто це зробив і пішла до волості. Скоро товариство заарештували. Побачивши зв'язаного Чіпку та дівчинку в крові, Галя лише вигукнула: "Так оце та правда?! Оце вона!!!"

Коли до хати прибігла Христя, вона знайшла Галю повішеною. Наступного ранку, коли Чіпка, вже каторжником, проходив через село, Грицько побажав другові, щоб тому помагав Бог. Грицько і Христя забрали Мотрю догодовувати до смерті, але скоро вона померла. Хату Чіпки купив єврей Гершко і зробив з неї шинок. Недалеко від Пісок лишилась висока могила з хрестом, у якій поховано вісім чоловік, загублених однієї ночі: "ще й досі, під пізній вечір, подирає мороз поза шкурою веселих гуляк, як глянуть вони на хрест, що геть-геть здалека чорніє над Ромоданом..."